

АНОТАЦІЯ

***Івашко Р. В.* Львівська латинська архідієцезія в унійних процесах зі східним християнством у 1410-х – 1460-х роках. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2022.

У дисертаційному дослідженні йдеться про особливості міжконфесійних відносин у Львівській архідієцезії та прилеглих дієцезіях в межах церковної провінції перед, під час та після укладення Флорентійської церковної унії. Особлива увага звернена на західні впливи та спроби запровадження структур Латинської Церкви на цих теренах. Особливості церковно-конфесійних відносин були розглянуті з тісно пов'язаними політичними, економічними та етно-національними чинниками.

У рамках дослідження з'ясовано, що унійні процеси зі східним християнством цікавили дослідників ще часів Австрійської монархії. Інтерес був пов'язаний з особливостями організації національного співжиття в імперії на тій чи іншій території. Щоправда історія східнохристиянських церковних структур розглядалася дещо абстраговано від відповідних західнохристиянських. Подібна тенденція досліджувати церковні структури без належної уваги до проблем їхнього співіснування зберігається до наших днів. Характерне розуміння унійних процесів зі східним християнством на Русі у роботах радянського періоду, не зважаючи на залучення значної кількості джерел у відповідних дослідженнях, потребувало перегляду. Значна частина джерельного матеріалу стосовно проблеми станом на сьогодні здебільшого опублікована, проте його змістовий потенціал ще не був

досліджений докладно. У дисертаційному дослідженні подано спробу розкрити його детальніше.

Стосовно особливостей організації структур Латинської Церкви в руських землях розкрито, що катедра латинських архієпископів митрополитів у Львові була головною з-поміж інших катедр, які знаходились у Перемишлі, Холмі, Луцьку, Кам'янці, Баї та Києві в межах церковної провінції. У відповідному рішенні про перенесення митрополичої катедри з Галича до Львова пізанського (анти)папи Іоанна ХХІІІ було відображено механізм конверсії населення руських земель, теоретично, без можливості сповідувати християнство східного обряду. Утвердженню західного християнства повинні були допомагати місіонери з Домініканського та Францисканського орденів. Декларовані римським престолом цілі були, зрозуміло, нереальними, тому король Владислав ІІ Ягайло через кілька років констатував на Констанцькому соборі присутність “схизматиків” у власних володіннях. Смерть митрополита Київського і Литовського Григорія Цамблака і вибух гуситських війн знову спричинили поступову відмову від релігійної толеранції у 20-х рр. XV ст. Латинське духовенство повернулось до конверсій та заборон міжконфесійних шлюбів у Львівській архієпископії, очевидно, у контексті боротьби з гуситами.

Дисертація складається з чотирьох розділів. Перший охоплює аналіз історіографії, огляд джерел та методологію дослідження. В інших трьох, де ширше представлено результати наукових пошуків, проведено умовні проблемно-хронологічні контури дослідження між спробами запровадження локальної моделі церковної унії у руських землях, об'єднання християн навколо церковних уній 30–40-х рр. XV ст. та особливостями міжконфесійних відносин у Львівській архієпископії та прилеглих дієцезіях в межах митрополії, церковної провінції, незадовго до та після подій травня

1453 р. Виявлено, що унійні процеси зі східним християнством на відповідній території були у всесвітньоісторичному контексті пов'язані із діяльністю церковних соборів у Констанці та Базелі–Феррарі–Флоренції–Римі, польсько-тевтонськими війнами, гуситськими війнами, розпадом Золотої Орди та падінням Константинополя. У меншому масштабі, щодо історії Русі-України простежено зв'язок досліджуваної проблематики із запровадженням польського законодавства після 1434 р., Свидригайловими війнами та поступовою ліквідацією удільних руських князівств королем Казимиром IV.

У другому розділі дисертаційного дослідження подані результати пошуків спроб реалізації локальної моделі церковної унії у руських землях напередодні укладення Флорентійської унії. Загалом, тут підтверджено загальні тенденції стосовно конверсій християн грецького обряду відповідних територій окреслені ще проф. Михайлом Грушевським. Насильницькі спроби запровадження Латинської віри, польської культури та адміністрації спричинили опір християн грецького обряду, “схизматиків”, які знайшли союзників – гуситів. Виявлено, що спроби латинського єпископату Русі розірвати цей союз були майже безрезультатні. Також, незалежно від польського дослідника д-ра Томаша Граффа з'ясовано, що становлення структур Львівської архидієцезії було однією з відповідей Ягеллонів у протистоянні із лицарями Тевтонського ордену. Крім того, король Владислав II Ягайло допускав сповідання християнства за східним обрядом підданими у випадку толеранції до його особи.

У третьому розділі дисертаційного дослідження висвітлено спроби запровадження церковних уній 30-х – 40-х рр. XV ст. у Львівській архидієцезії та суміжних дієцезіях у межах митрополії, церковної провінції. Проаналізовано зміст групи документів отців Базельського собору,

адресованих духовенству та вірним Львівської архідієцезії. Таким чином підтверджено та доповнено схему, запропоновану польськими дослідниками стосовно зв'язків духовенства архідієцезії із діячами собору. Уточнено, що умовна взаємодія між сторонами тривала від ювілейних святкувань 1436–1438 рр. до 1449 р., логічно завершившись ювілейними святкуваннями 1450–1451 рр. у Короні Польській. З'ясовано, що досі актуальною є інтерпретація запровадження Флорентійської унії на цих землях, запропонована ще проф. Владиславом Абрагамом. Також, в рамках дослідження доповнено доробок дослідників історії УГКЦ стосовно запровадження церковних уній.

У заключному розділі дисертаційного дослідження розкрито форми участі духовенства і вірних Львівської архідієцезії та суміжних дієцезій в межах митрополії, церковної провінції, в антиосманських хрестових походах 40-х – 60-х рр. XV ст. Простежено, що значний тягар організації Варненського хрестового походу ліг на домен Ягеллонів. Виявлено імена потенційних та дійсних учасників цієї кампанії з території на яку поширювалась церковна юрисдикція львівських архієпископів-митрополитів. Зокрема, троє учасників баталії при Варні – Павел з Грабова, Ян Вонтробка-Стжелецький, Гжегож з Сянока, – в подальшому досягли єпископського сану у руських землях. З цим хрестовим походом теж пов'язана поява монахів ордену Кармелітів босих у Львові.

Продовжено дослідження діяльності папського колектора Маріно де Фрегено. Особливу увагу звернено на час його перебування у Львівській архідієцезії. Львівський архієпископ Гжегож із Сянока виступив на захист папського колектора під час труднощів який той спіткав при спробі транспортування зібраних коштів Апостольській палаті. Це тому, що датський король Крістіан I звинувачував Маріно у шахрайстві. До того ж антиосманський хрестовий похід був дискредитований у Львівській

архідієцезії з огляду на дії хрестоносців під егідою шляхтича Щенсного, що прямували до Анкони. Відзначено, що шляхта Жидачівщини та Львівщини уклала договір про взаємодопомогу проти свавілля королівських службовців та хрестоносців. З організацією походу пов'язана поява ордену Бернардинців у Львові.

З'ясовано, що представники від львівського вірменського архієпископа Грігора II навіть безпосередньо брали участь у засіданнях Флорентійського собору. Стосовно ж окреслення християн грецького обряду, – русинів та литовців, – і надалі в документах використовувалось кліше “схизматики” незадовго до початку засідань собору. До того ж їх вважали спільниками татар та гуситів. Щоправда, вірна служба східних християн на користь Ягеллонів загладжувала подібні нюанси. Перед укладенням Флорентійської унії міжконфесійні відносини перебували на піку напруженості, що пов'язано із Свидригайловими війнами. Практично Флорентійська унія схвалила одночасне перебування християн як західного так і східного обрядів у Львівській церковній провінції та Київській митрополії. Спостерігалось дещо жорсткіше ставлення до християн грецького обряду у містах. Натомість допускалась участь східнохристиянського духовенства та вірних у господарсько-правовому житті у сільській місцевості. До вірмен християни латинського обряду ставились дещо краще, не зважаючи навіть на їхні ділові стосунки з османами.

Розкрито зв'язок між спробами запровадження церковної унії у Львівській архідієцезії з прилеглими дієцезіями в межах митрополії, церковної провінції, та організацією антиосманських хрестових походів. В цьому ключі одним із ключових документів був привілей 1443 р. короля Владислава III про рівноправ'я обох обрядів у володіннях Ягеллонів. Таким чином дія інквізиторських повноважень львівського архієпископа Яна

Одровонжа стосовно обмежень міжконфесійних шлюбів та конверсії вірян значно обмежувалась. Християни грецького обряду залишалися, зокрема, поблизу Старого Самбора та у Страдчі, перебуваючи у відносній близькості до Львівської латинської катедри. Разом з цим, схоже, що конфесійні протиріччя відходили на другий план при службі, насамперед, військовій на користь монархії Ягеллонів чи Гедиміновичів як це було у випадках боротьби із Тевтонським орденом, татарськими набігами, при Варненському хрестовому поході та при створенні Львівської шляхетської конфедерації.

Ключові слова: Львівська латинська архієпископія, міжконфесійні відносини, східні християни, гусити, конциліаризм, Флорентійська унія з греками, падіння Константинополя, антиосманські хрестові походи, поділ Київської митрополії.

ABSTRACT

Ivashko R. V. The Lviv Latin Archdiocese in the Union Processes with Eastern Christianity in 1410s – 1460s. – Qualifying scientific work with the rights of the manuscript.

Thesis for the academic degree of a Doctor of Philosophy in History in the speciality 032 – History and Archeology. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv. – 2022.

The features of interdenominational relations in the Lviv Latin Archdiocese and adjacent dioceses within the ecclesiastical province shortly before and after the conclusion of the Union of Florence are researched in the dissertation. Particular attention is paid to Western influences and attempts to introduce structures of the Latin Church in this area. Besides, peculiarities of the interfaith relations were considered with closely linked political, economic, and ethnic ones.

The interfaith relations were of interest to researchers in the Austrian monarchy. Such interest was connected with the features of the organization of national coexistence in the empire. The history of structures of the Eastern Church had been considered somewhat abstract from the relevant Latin one. The characteristic understanding of interdenominational relations in Rus' during the Soviet period, despite the involvement of a large number of primary sources in the relevant studies, needed revision. Many source materials were published. But its substantive potential has not yet been fully explored. Therefore, the attempt to open more broadly the content of the sources and to give an objective interpretation of the facts is made in this dissertation.

It is revealed that the cathedra of Latin Archbishops of Lviv was the main among other cathedras located in Przemyśl, Chełm, Lutsk, Kamianets, Bai and Kyiv within the Metropolitanate. The appropriate decision to transfer the Metropolitan cathedra from Halych to Lviv by (anti)Pope of Pisa John XXIII reflected the mechanism of spreading Christianity of the Latin rite on the population of the Ruthenian lands, theoretically, without the possibility of professing Christianity of the Eastern rite. The promotion of the Latin faith was assisted by missionaries from the Dominican and Franciscan orders. However, after a few years, King of Poland Władysław II Jagiełło still stated at the Council of Constance the presence of “schismatics” in his possessions. The outbreak of the Hussite wars again led to the rejection of religious tolerance observed by the Latins against Metropolitan of Kyiv and Lithuania Gregory Tsamblak in the Lviv Latin Archdiocese in the 20s of the 15th century.

The dissertation consists of the four chapters. The first chapter covers the analysis of historiography, review of sources, and methodology of the research. The results of scientific research are presented more widely in the other three. The conditional problem-chronological contours of the research were conducted

between attempts to introduce a local model of Church Union in the Ruthenian lands, to the unification of Christians around the Church Unions of the 30s – 40s of the 15th century, and features of the interfaith relations in the Lviv Latin Archdiocese with adjacent dioceses within the Metropolitanate, the ecclesiastical province, shortly before and after the catastrophe of May 1453. The interfaith relations were related to the activity of the Councils in Constance and Basel–Ferrara–Florence–Rome, the Polish-Teutonic wars, the Hussite wars, the collapse of the Golden Horde, and the fall of Constantinople concerning World History. Relative to the history of Ukraine, it was found connection between the researched problems with the introduction of Polish legislation after 1434, the wars of Švitrigaila and the gradual elimination of specific principalities of Rus' by King of Poland and Grand Duke of Lithuania Casimir IV Jagiellon.

The attempts to implement a local model of the Church Union in the Ruthenian lands are presented in the second chapter. In principle, general tendencies regarding spreading of Christianity of the Latin rite of the population of the appropriate territories, outlined by Prof. Mykhailo Hrushevskyi, are confirmed here. The violent attempts to instill the Latin faith, Polish culture and administration resulted in resistance of Christians of the Eastern rite, the “schismatics”, who found Hussite allies. The attempts of the Latin bishopric of Rus' to break this alliance were almost unsuccessful. Moreover, it was found irrespectively to the Polish researcher Dr. Tomasz Graff that the formation of the structures of the Lviv Latin Archdiocese was conditioned as one of the answers of the Jagiellonians in confrontation with the knights of the Teutonic Order. Besides, King of Poland Władysław II Jagiełło permitted the worship according to the Eastern rite to his subjects in cases of tolerance to himself.

The attempts to introduce the Church Unions took place in the Lviv Latin Archdiocese and adjacent dioceses within the Metropolitanate, the ecclesiastical

province, in the 30s and 40s of the 15th century. The third chapter of the research covers the problem. The content of the group of documents of the fathers of the Council of Basel addressed to the clergy and faithful of the Archdiocese, which has not yet been explored, is analyzed. In this way, the scheme of the Polish scholars was confirmed and supplemented. The conditional interaction between the parties lasted from the celebrations of the Holy Year of 1436–1438 to 1449, logically ending with the next Holy Year of 1450–1451 in the Crown of Poland. Moreover, it was revealed that the interpretation of the introduction of the Union of Florence here, which was proposed by Prof. Abraham, is still relevant. Further, it was complemented the achievements of researchers of the history of the Ukrainian Greek Catholic Church on introduction of the Church Unions.

The logical continuation of the implementation of the Church Unions were the anti-Ottoman crusades of the 40s and 60s of the 15th century. The problem of the engagement of the Archdiocese in this process is discussed in the final chapter. Particularly, the names of potential participants in the Crusade of Varna have been identified. Three participants of the battle, Paul of Grabow, Jan Wątróbka-Strzelecki, and Gregory of Syanok, later became Latin bishops in the Ruthenian lands, having accepted a consecrated life. This crusade is also associated with the appearance of the monks of the Order of Barefoot Carmelites in Lviv. Further, the research on activities of the papal collector Marino de Fregeno was continued. Particular attention was paid to his time being at the Lviv Latin Archdiocese. Moreover, it was revealed that the crusaders threatened Lviv by the siege. They had been going to Ancona. Therefore, the nobility of the lands of Zhydachiv and Lviv had concluded the mutual assistance agreement against the arbitrariness of the Polish royal officials and the crusaders. Besides, the emergence of Bernardines in Lviv was connected with the organization of the campaign.

The representatives from the Armenian Archbishop Gregory II of Lviv even participated directly at the meetings of the Council of Florence. The cliché of “schismatics” was used on the eve of the Council for outlining the Ruthenians and Lithuanians who followed the Eastern rite. Moreover, they were considered associates of Tatars and Hussites. But service of Christians of the Eastern rite for the benefit of the Jagiellonians smoothed it out. The interfaith relations were at the height of tensions during the Wars of Švitrigaila before the conclusion of the Union of Florence. Practically, the Union approved simultaneous being of Christians of the Western and Eastern rites in the Lviv Latin Archdiocese and the Kyivan Metropolitanate. Somewhat tougher attitude of the Latins toward the Christians of the Eastern rite was in the cities. Instead, clergy of the Eastern Church and faithfuls were allowed to participate in economic and legal life in the countryside. The Armenians were treated somewhat better by the Latins, notwithstanding even their business dealings with the Ottomans.

It was connection between the attempts to establish the Church Unions in the Lviv Latin Archdiocese with adjacent dioceses within the Metropolitanate, the ecclesiastical province, and the organization of anti-Ottoman crusades. Thus, the action of the inquisitorial power of the Archbishop of Lviv Jan Odrowąż regarding the restrictions on interfaith marriages and the conversion of believers was significantly limited. Christians of the Eastern rite remained, in particular, near Staryi Sambir and in Stradch, being close to the Latin cathedra of Lviv. At the same time, it seems that confessional contradictions came to sidelines toward the service, first of all, a military one, in favor of monarchy of the Jagiellonians or the Gedyminoviches, as it was in the cases of fighting the Teutonic Order, Tatar raids, the Crusade of Varna, and creation of the Noble Confederation of Lviv.

Keywords: the Lviv Latin Archdiocese, interfaith relations, Eastern Christians, Hussites, Conciliarism, the Union of Florence with Greeks, the fall of Constantinople, anti-Ottoman crusades, the division of the Kyivan Metropolitanate.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Івашко Р. В. Владислав Абрагам – дослідник історії Львівського латинського архієпископства // *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2017. Вип. 18. С. 165-179

2. Івашко Р. В. Ставлення до «схизматиків» у Львівській латинській архієпархії напередодні Флорентійської унії // *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 6. С. 15-21

3. Івашко Р. В. Ювілейний рік середини XV століття у Короні Польській // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2018. Вип. 3(138). С. 15-19

4. Івашко Р. В. Визначення права світської інвеститури на теренах спадщини Романовичів у 1412 р. // *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки*. 2018. Вип. 15. С. 19-24

5. Ivashko R. The Historical Value of the Indulgence of 1436 Issued by the Council of Basel // *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte*. 2020. Vol. 114. P. 229-236

6. Ivashko R. The early history of the Roman Catholic parish in Bibrka // *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska. Sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis*. 2020. №5. P. 123-131

Публікації, які додатково відображають результати дослідження і засвідчують його апробацію:

7. Івашко Р. В. Становлення Римо-католицької єпископської та митрополичої катедр у королівстві Русі в середині XIV – на початку XV століття // *Княжа доба: історія і культура*. 2014. Вип. 8. С. 326-338

8. Івашко Р. В. Політико-правове значення Єдлінсько-краківського привілею для Русі // *Аннали юридичної історії*. 2018. Т. 2. №1-2. С. 144-148

9. Івашко Р. В. Антична традиція і хрестовий похід на порятунок Константинополя (1443–1445) // *Ver Kyivians: Античне суспільство та його цивілізаційна спадщина. Абстракти доповідей та програма Міжнародної наукової конференції*. К., 2018. С. 54

10. Івашко Р. В. Про що розповіла булла папи Євгенія IV. [Електронний ресурс]. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2018/01/24/папа-євгеній-4-булла-константинополь-х/> (дата звернення: 09.01.2019).

11. Івашко Р. В. Контroversійні рішення Базельського собору // *Ver Kyivians: Суспільства середньовічного та раннього нового часу і їх цивілізаційна спадщина. Абстракти доповідей та програма Міжнародної наукової конференції*. К., 2019. С. 72-73

12. Івашко Р. В. Єпископат Львівської митрополії і військові конфлікти першої третини XV ст. // *VI Міжнародна наукова конференція “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі”*. Кам’янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка, 18 – 21 вересня 2019 р. Програма та тези доповідей. Київ–Кам’янець-Подільський, 2019. С. 46-48

13. Івашко Р. В. Єпископат Львівської латинської митрополії і військові конфлікти першої третини XV століття // *Українсько-угорські етюди*. 2019. Вип. 3. С. 277-286

14. Ivashko R. The bishops of the Latin Metropolitanate of Lviv in military conflicts on the eve of the Florentine Union // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. 2019. Т. 5. Р. 15-27

15. Івашко Р. В. Історія Львівської архідієцезії в контексті хроніки Яна Длугоша // *Ver Kyiviens: Історик та його час. Абстракти доповідей та програма Міжнародної наукової конференції*. К., 2020. С. 78-79